

Σωκράτης και Τραγωδία

- 1 ^Δ *Ἡ Τραγωδία ... πέθανε τραγικά*] Ὁ Νίτσε τοποθετεῖ τὸ «θάνατο» τῆς Τραγωδίας στὰ τέλη τοῦ 5ου αἰ. π.Χ., μὲ τὴ λήξῃ τοῦ Πελοποννησιακοῦ. Γιὰ τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο τῆς ἐξέλιξης καὶ τοῦ τέλους τῆς Τραγωδίας: Reibnitz, *Kommentar*, 282-8.
- 2 ^Δ *ἔλεγαν δι τὰ τάχα ... ἡ Ποίηση*] Πρβλ Ἀριστοφάνη, *Βάτραχοι*, 868-9 (ὄπου, ὑποτίθεται, ὁ Αἰσχύλος λέει γιὰ τὸν Εὐριπίδη):
 ὅτι ἡ ποίησις οὐχὶ συντέθηκέ μοι,
 τούτῳ δὲ συντέθηκεν, ὥσθ' ἔξει λέγειν.
 (: «Δὲν πέθανε μαζί μου ἡ ποίηση!
 μαζί του πέθανε! Θάχει, τολοιπόν, αὐτός, νὰ μᾶς ἀραδιάζει στίχους!...»)
- 3 ^Δ *Ἀναλογιζόμενοι ... γιὰ γλυκὴ*] *Βάτραχοι*, 55-67. Ὁ Διόνυσος, δηλαδὴ ὁ ἴδιος ὁ Ἀριστοφάνης μασκαρεμένος, προσπαθῶντας νὰ ἐξηγήσει στὸν Ἡρακλῆ τὴ λαχτάρα ποὺ νιώθει γιὰ τὸν Εὐριπίδη (: τοιοῦτος ἐξαίφνης πόθος τὴν καρδίαν ἐπάταξε ... ἡμερός με διαλυμαίνεται) —μιά ποὺ τέτοια λαχτάρα, καθὼς συνεχίζει, μόνο ἀλληγορικὰ μπορεῖ νὰ τὴν ἐκφράσει (: οὐκ ἔχω φράσαι. Ὅμως γε μέντοι σοι δι' αἰνιγμῶν ἐρῶ)—, τοῦ ξεμυστηρεῦεται γιὰ τὴν ξαφνικὴ ὄρεξη ποὺ τὸν πιάνει ὥρες-ὥρες γιὰ φάβα! (: Ἦδη ποτ' ἐπεθύμησας ἐξαίφνης ἔττους; ... Τοιουτοσὶ τοίνυν με δαρδάπτει πόθος Εὐριπίδου.) Ὁ Νίτσε τὸ ἀλλάζει σὲ *Sauerkraut* (: ξινολάχανο).
- 4 ^Η *ὁ Φιλήμων ... στὸν Κάτω Κόσμο!*] *PCG*, VII, *Philemo*, ἀπόσπ. 119 / *TrGF*, V,1, *Testimonia A (Vitae)*, ἀπόσπ. IV, 3, στ.108-12: εἰ ταῖς ἀληθείαις ἦν οἱ τεθνηκότες /

- αἴσθησιν εἶχον ἄνδρες ὡς φασίν τινες / ἀπηγξάμην ἂν ὥστ' ἴδειν Εὐριπίδην. — ^Δ Βλ. ἐπίσης Reibnitz, *Kommentar*, 293 (ὄπου καὶ ἡ ἐπίκριση Βιλαμρόβιτς γιὰ τὴν «ἐπὶ τούτῳ ἀλλοίωση καὶ τὴν ἔντεχνα ἀμφίστητη» μετάφραση τοῦ Νίτσε).
- 5 ^Δ *Στοὺς Βατράχους ... περιττὸ βάρος*] *Στ.* 939-43:
 ἀλλ' ὡς παρέλαβον τὴν τέχνην παρὰ σοῦ τὸ πρῶτον εὐθὺς οἰδοῦσαν ὑπὸ κομπασμάτων καὶ ἡμμάτων ἐπαχθῶν, ἴσχανα μὲν πρῶτιστον αὐτὴν καὶ τὸ βάρος ἀφείλον ἐπυλλίοις καὶ περιπάτοις καὶ τευτλίοις λευκοῖς, χυλὸν διδοὺς στωμυλμάτων ἀπὸ βιβλίων ἀπηθῶν.
- 6 ^Δ *μὲ κανόνες ... νὰ σκαρφίζονται*] *Βάτραχοι*, 956-8:
 Δεπτῶν τε κανόνων εἰσβολὰς ἐπῶν τε γωνιασμούς,
 νοεῖν, ὄρᾶν, ξυνιέναι, στρέφειν, ἐρᾶν, τεχνάζειν,
 κάχ' ὑποτοπεῖσθαι, περινοεῖν ἅπαντα.
 (Τ' ἀριστοφανικὰ παραθέματα, γενικά, σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόδοση τοῦ Νίτσε, βασισμένη, μὲ τὴ σειρά της, στὸν J. G. Droysen, *Des Aristophanes Werke. Uebersetzt von* —, I-II, Leipzig, 1881· στὴν ἐλληνικὴ μετάφραση χρησιμοποιήθηκαν πάντως ἐπικουρικά, ὄπου κρίθηκε, κ' οἱ μεταφράσεις τῶν Κ. Βάρναλη καὶ Θρ. Σταύρου.)
- 7 ^Δ *Ἡ μεσαία ἀστικὴ μερίδα*] *Der bürgerliche Mittelstand* στὸ πρωτότυπο, ποὺ ἀποδίδει τὸ εὐριπίδειο (Ἰκέτιδες, 238-45):
 τρεῖς γὰρ πολιτῶν μερίδες· οἱ μὲν ὄλβιοι <
 ἀνωφελεῖς τε πλειόνων τ' ἐρῶσ' ἀεὶ·
 οἱ δ' οὐκ ἔχοντες καὶ σπανίζοντες βίου,
 δεινοί, νέμοντες τῷ φθόνῳ πλέον μέρος,
 ἐς τοὺς ἔχοντας κέντρ' ἀφιᾶσιν κακά,
 γλώσσαις πονηρῶν προστατῶν φηλούμενοι·

τριῶν δὲ μοιρῶν ἢ ἂν μέσφ' σφίσει πόλεις,
κόσμον φυλάσσοις ὄντιν' ἂν τάξῃ πόλις.

Βλ. καὶ Reibnitz, *Kommentar*, 299-300.

- 8 Δ **Στὰ ἔργα ... νὰ κρίνουν]** Ἀριστοφάνης, Βάτραχοι, 959-61:

οἰκεῖα πράγματ' εἰσάγων, οἷς χρώμεθ',
οἷς ζύνεσμεν,
ἐξ ὧν γ' ἂν ἐξηλεγχόμην· ξυνειδότες γὰρ οὗτοι
ἤλεγον ἂν μου τὴν τέχνην.

- 9 Η **ἔβαλα στὴν Τέχνη λογισμό]** Ἐδῶ, ἢ μετάφραση ὄχι μόνο προσπαθεῖ νὰ σώσῃ τὸ: λογισμόν τοῦ Ἀριστοφάνη, ἀλλὰ ν' ἀκουστεῖ ταυτόχρονα κι ὁ σολωμικός στίχος (με λογισμό καὶ μ' ὄνειρο).

- 10 Δ **αὐτοὺς ἐγὼ ... κείνο κεί;]** Βάτραχοι, 971-9:

τοιαῦτα μέντοῦ γὰρ φρονεῖν
τούτοισιν εἰσηγησάμην,
λογισμόν ἐνθεῖς τῇ τέχνῃ
καὶ σκέψιν, ὥστ' ἤδη νοεῖν
ἅπαντα καὶ διειδέναι
τά τ' ἄλλα καὶ τὰς οἰκίας
οἰκεῖν ἄμεινον ἢ πρὸ τοῦ
κἀνασκοπεῖν, 'πῶς τοῦτ' ἔχει;
ποῦ μοι τοδί; τίς τοῦτ' ἔλαβε;'

- 11 Δ **ἡ δραματικὴ παράσταση-παρτίδα σκακιού]** Βλ. Ἀρχαῖο μουσικὸ Δράμα, σ.55.

- 12 Δ **μὲ τὰ πειραχτικά τ' ἀστεῖα]** Σημείωση/παραλλαγή τοῦ Νίτσε: «στὴν ὁποία θριάμβευε ἢ ἴντριγκα, μαζὶ μὲ τὸ μῖσος κατὰ τῆς στενότητος τῶν πατέρων.»

- 13 Δ^H August von Kotzebue (1761-1819): Πολυγλώσσος Γερμανὸς συγγραφέας - κυρίως δραματικός. *LW*, 738-9.

- 14 Δ **«Γέρος ἀλαφρόμυθος καὶ τζαναμπέτης»]** Γκαῖτε, *Epigrammatische Grabschrift*, στ.4 κ.έ.

- 15 Δ **«Γιὰ ποιά κακὰ ... ὑπαίτιος;»]** Ἀριστοφάνης, Βάτραχοι, 1078: Ποίων δὲ κακῶν οὐκ αἰτίας ἐστ';

- 16 Δ **μόνος]** *Als Einzelner* στὸ πρωτότυπο. Αὐτὸς ὁ Einzelner — ποὺ ἔχει ἔντονη στιρνερικὴ χροιά, θυμίζοντας ἐκεῖνον τὸν *Einziger und sein Eigentum* (: Ὁ Ἕνας καὶ ὁ Κόσμος του)—, εἶν' ἡ ἀρχετυπικὴ εἰκόνα τοῦ Ἐνὸς κατέναντι τοῦ Κόσμου καὶ τῆς Ἐποχῆς του - κεντρικῆς σημασίας γιὰ τὴ σκέψη καὶ τὴν ὅλη στάση τοῦ Νίτσε.

- 17 Η **ξεπεσμός]** Στὸ πρωτότυπο: *Verfall* (: παρακμὴ, ἔκπτωση - *décadence* στὰ Γαλλικά). Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἐδῶ λόγος εἶναι προφορικός (καὶ μάλιστα, εἰδικὰ γερμανικός), ἢ ἀπόδοση πρέπει νὰ παραπέμπει ἄμεσα, συνειρμικά, στὴν πτώση - καθὼς ὑποδεικνύει καὶ τὸ β' συνθετικὸ...

- 18 Δ^H **τὸν θεωροῦσε γκρινιάρη καὶ παράξενο]** Γένος καὶ βίος *Εὐριπίδου* (*TrGF*, V,1, *Testimonia A*, ἀπόσπ. 1, III, 69-73): Φασὶ δὲ αὐτὸν ἐν Σαλαμῖνι σπήλαιον κατασκευάσαντα ἀναπνοὴν ἔχον εἰς τὴν θάλασσαν ἐκεῖσε διημερεῖεν φεύγοντα τὸν ὄχλον. [] Σκυθρωπὸς δὲ καὶ σύννους καὶ ἀδστηρὸς ἐφαίνετο καὶ μισόγελως καὶ μισογύνης, καθὰ καὶ Ἀριστοφάνης αὐτὸν αἰτιᾶται, «στρυφνὸν ἔμοιγε προσειπεῖν *Εὐριπίδης*»: Αὐλὸς Γέλλιος, XV,20, (δ.π., ἀπόσπ. 2). Σοῦιδας (ἐκδ. Adler, ἀρ. 3695 / *TrGF*, δ.π., ἀπόσπ. 3), *Εὐριπίδης*: ...Σκυθρωπὸς δὲ ἦν τὸ ἦθος καὶ ἀμειδῆς καὶ φεύγων τὰς συνουσίας· ὅθεν καὶ μισογύνης ἐδοξάσθη.

19 ^H ἀπὸ πάνω του ... λαϊκῆς κατάφασης] Δύσκολα μπο-
ρεῖ κανεὶς ἐδῶ ν' ἀντισταθῇ στὸν πειρασμὸ νὰ συσχετίσῃ
τῆ φρασεολογία καὶ τὸ ὕφος τοῦ κατοπινοῦ Ζαρατούστρα...

20 ^Δ «Πρέπει δλα νᾶναι ... κατανοητά»] Πρβλ 'Ορέστη,
397: *Σοφόν* τοι τὸ σαφές, οὐ τὸ μὴ σαφές. Ὡστόσο, ὄχι
μόνο ἡ «ὀρθολογικὴ τούτη Αἰσθητικὴ», ἀλλὰ κι ὁ Διο-
νυσιασμὸς μιλάει μὲ σαφήνεια - σχεδὸν ἀπωθητικὴ δέ,
ὅπως ὑπονοεῖ ὁ συγγραφέας στὰ περὶ Διονυσιακῆς κο-
σμοθέαςης. Ἄλλο τὸ σαφές τοῦ ἐνός, ἄλλο τὸ σαφές τοῦ
ἄλλου. Τὸ πρῶτο φωτίζει τὸ σύμμετρο, τὸ μεθοδικό, τὸ
κοινοποιήσιμο, ἐνῶ τὸ δεύτερο προχωράει πέρα ἀπ' τὴν
αὐστηρὰ («λεκτικὴ») ἀκρίβεια, σὲ πιὸ σκότια βᾶθη, ὑπερ-
βαίνοντας τὸ φράγμα τοῦ Ἐκπολιτισμένου... Ἀναλυτικώ-
τερα βλ. *Διονυσιακὴ κοσμοθέαση*. Παράρτημα: «Συνεί-
δηση», «Ἀσυνείδητο» καὶ «Ἐπιστήμη». Πίνακα ὄρων,
«Ἀπολλώνιο-Διονυσιακό».

21 ^Δ Καὶ τώρα ... τὰ πράγματα] Στ.1119-22. Ὁ Ἄριστο-
φάνης βάζει αὐτὴ τὴ θέση στὸ στόμα τοῦ Εὐριπίδη, πού,
στὴν ἀρχὴ μὲν ἀπευθύνεται στὸν ἴδιο τὸν Αἰσχύλο, ἐνῶ
στοὺς ἐπόμενους κατευθεῖαν πρὸς τὸ κοινό:

καὶ μὴν ἐπ' αὐτοὺς τοὺς προλόγους σου τρέφομαι
ὅπως τὸ πρῶτον τῆς τραγωδίας μέρος
πρώτιστον αὐτοῦ βασανιῶ τοῦ δεξιοῦ.
Ἄσαφῆς γὰρ ἦν τῆ φράσει τῶν πραγμάτων.

22 ^{ΔH} Ἄν ὁ Σοφοκλῆς ... νὰ ξέρει πῶς] Ἄθηναιος, Α', 22a:
*Μεθύων δὲ ἐποίει τὰς τραγωδίας Αἰσχύλος, ὡς φησι Χα-
μαιλέων. Σοφοκλῆς γοῦν ἀνείδιζεν αὐτῷ ὅτι «εἰ καὶ τὰ
δέοντα ποιεῖ, ἀλλ' οὐκ εἰδώς γε»*. ἐπίσης, I', 428f: *Με-
θύων γοῦν ἔγραφε (ἐνν. Αἰσχύλος) τὰς τραγωδίας. Διὸ
καὶ Σοφοκλῆς αὐτῷ μεμφόμενος ἔλεγεν ὅτι ὦ Αἰσχύλε,
εἰ καὶ τὰ δέοντα ποιεῖς, ἀλλ' οὐδ' οὐκ εἰδώς*

γε ποιεῖς' ὡς ἱστορεῖ Χαμαιλέων ἐν τῷ Περὶ Αἰσχύ-
λου. (Βλ. καὶ Wehrli, *Die Schule des Aristoteles. Texte
und Kommentar*. Hrsg von Fritz Wehrli. Heft IX: Phai-
nias von Eresos - Chamaileon - Praxiphanes. Zweite, er-
gänzte und verbesserte Auflage. Basel-Stuttgart, 1969,
ἀπόσπ. 40a-b· περισσότερες πηγές γιὰ τὴν ἴδια φράση:
TrGF, III, Aeschylus, *Testimonia P*, ἀπόσπ. 117a-g.)

23 ^Δ δὲν ἦταν σὲ θέση ... αἰσθητικὰ ἐπιχειρήματα] Βλ.
Πλάτωνα, Ἴων, 534b: ...Ποιητῆς [] οὐ πρότερον οἶός τε
ποιεῖν πρὶν ἂν ἐνθεὸς τε γένηται καὶ ἔκφρων καὶ ὁ νοῦς
μηκέτι ἐν αὐτῷ ἐνῆ. Καὶ λίγο παρακάτω: 534c: Οὐ γὰρ
τ ἐχνη ταῦτα λέγουσιν (ἐνν.: ποιηταί) ἀλλὰ θεῖα δυνά-
μει· ἐπεὶ, εἰ περὶ ἐνός τέγγη καλῶς ἠπίσαντο λέγειν, κἂν
περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. (: Ἄδύνατο νὰ πλάσει ὁ ποιη-
τῆς, ἂν πρῶτα δὲν κυριευτεῖ ἀπὸ θεῖα ἔμπνευση, ἂν δὲ
χάσει τὰ λογικά του, δίχως ἔχνος πιά νοῦ στὸ κεφάλι του.
[] ...Γιατ' <οἱ ποιητῆς> δὲν τὰ λέν αὐτὰ ἀσκῶντας κά-
ποια τ ἐχνη, παρὰ συνεπαρμένοι ἀπὸ θεϊκῆ δύναμη,..
ἀφοῦ ἂν ξέραν νὰ μιλᾶν ἔτσι γιὰ ἓνα ζήτημα, θὰ μπο-
ροῦσαν καὶ γιὰ ὅλα τ' ἄλλα.) — ^H [Ἐπίσης, πρβλ Ὀρ-
φικά, Diels - Kranz, 1, ἀπόσπ. 15a (ἀπ' τὸν Pap. Bero-
linensis 44, τοῦ β' αἰ. π.Χ.): <Ὀρφεὺς υἱὸς ἦν Οἰάγ>ρου
καὶ Καλλιόπης τῆς <Μούσης, ὁ δὲ Μουσ>ῶν βασιλεὺς
'Απόλλων τού<τωι ἐνέπνευσεν, ὅθεν> ἐνθεὸς γενό-
μενος <ἐποίησεν τοὺς ὕμνους>, οὗς ὀλίγα Μουσαῖος
ἐπα<νορθώσας κατέγρα>αφεν...]

24 ^{HA} Bertel Thorwaldsen (1768-1844): Διάσημος Δανὸς γλύ-
πτης. Μαθήτευσε στὴν Ἀκαδημία τῶν Καλῶν Τεχνῶν
τῆς Κοπενχάγης κ' ἔπειτα μὲ ὑποτροφία στὴν Ἰταλία,
ὅπου καὶ ἔζησε τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του ἀνά-
μεσα στὶς ἐλληνικὲς καὶ τὶς ρωμαϊκὲς ἀρχαιοότητες, καλ-
λιεργῶντας τὸ ἰδεῶδες τοῦ κλασικισμοῦ καὶ δεχόμενος

τή βαθιά επίδραση τοῦ Κανόβα. Ἡ ἐκφραστικὴ δύναμη τῆς Τέχνης του, τοῦ ἐξασφάλισε ὑπερβολικὴ γιὰ τὴν πραγματικὴ ἀξία του φήμη (ποὺ φαίνεται κ' ἐδῶ, στὸ Νίτσε). Βλ. MEE, ΚΓ', 122-3, Τορβάλντσεν, Μπέρτελ, τοῦ I. M. Παναγιωτόπουλου· EIT, XXXIII, 780-2, Thorvaldsen, Bertel, τοῦ Carlo Lodovico Ragghianti.

- 25 Ἡ τῆ διαθλασμένη λάμψη] Στὸ πρωτότυπο: *gebrochene Schimmer*. Βλ. *Socrate-tragédie*, Backès, 280: «*lueur brisée*». Προφανῶς, καὶ μὲ βάση τὴν προηγούμενη ἀνάλυσή του, ἐξυπονοεῖ ὅτι ὁ Εὐριπίδης ἔχει μιὰ ματιὰ φιλοσοφικὴ (βλ. TrGF, V,1, *Testimonia Uc-d*, ἀρ. 155-69), σοφιστικὴ, τῶν πραγμάτων, δὲν εἶναι ὁ ἔνθους ποιῶν (βλ. σχ.23), ἔχει ἀχθεῖ σὲ μιὰ πολιτισμικὴ φάση πιὸ («ἐκφυλισμένη», μετὰ τὴν Ἀκμή —εἶναι Λοξίας (σὰν τὸν Ἀπόλλωνα), ὅχι διονυσιακός—, «χαλασμένος» ἀπ' τὴ σκέψη - ἄρα «τεθλασμένη» ἢ λάμψη του, «διαθλώμενη»)... —^Δ Ἢ αὐτό, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ σωκρατικὸ «προσωπικώτατο, ἀρραγὲς ἦθος» (*die persönlichste Urgewalt eines ungebrochnen Charakters* - σ.80).

- 26 ^Δ «ὄλα πρέπει ... καλά»] Ἐδῶ βρίσκεται ἡ βασικὴ ἐνσταση τοῦ Νίτσε: τίποτα τὸ ἀποκλειστικὰ συνειδητὸ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀπαραίτητα κ' ἐντελές· προϋπόθεση καθε δεξιότητος καὶ τελειότητος (εἴτε στὴν Τέχνη, εἴτε στὴ Ζωή) εἶναι ὁ αὐτοματισμὸς τοῦ ἐνστίκτου (βλ. Ἀντίχριστο, σ.80-1· 191-2 / KSA, VI, 181· 242)· Παράρτημα, «Συνείδηση, Ἀσυνείδητο καὶ Ἐπιστήμη»).

- 27 ^{ΗΔ} ἢ φήμη ... σύνθεση] Βλ. TrGF, V,1, *Testimonia F*, ἀποσπ. 42-8· Διογένη Λαέρτιο, Β' 18 (δ.π., *Testimonia Ha*, ἀποσπ. 51): ἐδόκει δὲ (ἐνν. ὁ Σωκράτης) συμποιεῖν Εὐριπίδην· ὅθεν Μνησίλοχος (PCG, VII, *Teleclides*, ἀποσπ. 41: Μνησίλοχός ἐστ' ἐκεῖνος <ὄς> φεύγει τι δράμα και-

νὸν/ Εὐριπίδην, καὶ Σωκράτης τὰ φύγαν' ὑποτίθωσιν· πρβλ. Γένος καὶ βίος Εὐριπίδου, TrGF, δ.π., *Testimonia A*, ἀποσπ. 1,2: Δοκεῖ δὲ αὐτῷ καὶ Σωκράτης ὁ φιλόσοφος καὶ Μνησίλοχος συμπεποιηκέναι τινά, ὡς φησι Τηλεκλείδης.) οὕτω φησί:

Φύγες ἐστὶ καινὸν δράμα τοῦτ' Εὐριπίδην,
ἧ καὶ Σωκράτης τὰ φύγαν' ὑποτίθωσιν.

Καὶ πάλιν: «Εὐριπίδης σωκρατογόμφορος.» Καὶ Καλλίας Πεδήταις (PCG, III,2, *Aristophanes*, Νεφέλαι α', ἀποσπ. 392):

— Τί δὴ σὺ σεμνὴ καὶ φρονεῖς οὕτω μέγα,
— Ἐξεστι γάρ μοι· Σωκράτης γὰρ αἴτιος.

Ἄριστοφάνης Νεφέλαις:

Εὐριπίδην δ' ὁ τὰς τραγωδίας ποιῶν
τὰς περιλαλούσας οὗτός ἐστι, τὰς σοφάς.

Πρβλ καὶ ἐπόμενο σχ. Πάντως, πέραν τῆς γενικῆς στοχαστικότητος τοῦ Εὐριπίδην, τὸ ἀνεκδοτικὸ τοῦ Τηλεκλείδην —ποὺ διαστρεβλώνει προκρούστεια ὁ ἀνώνυμος συντάκτης τοῦ Βίου μ' ἐκεῖνο τό: συμπεποιηκέναι— δὲν δικαιολογεῖ βέβαια, στὰ σοβαρά, τὴν ἀποψη πῶς, τάχα, ὁ Σωκράτης («βοηθοῦσε») κιάλας τὸν Εὐριπίδην στὸ γράψιμο...

- 28 ^{ΔΗ} ὁ Σωκράτης ἀπεῖχε ... στὰ ἔδρανα] Αἰλιανός, Ποικίλη Ἱστορία, Β', 13 (TrGF, V,1, *Testimonia F*, ἀποσπ. 47a): ὁ δὲ Σωκράτης σπάνιον μὲν ἐπεφοῖτα τοῖς θεάτροις, εἴ ποτε δὲ Εὐριπίδης ὁ τῆς τραγωδίας ποιητῆς ἠγωνίζετο καινοῖς τραγωδοῖς, τότε γε ἀφικνεῖτο. Καὶ Πειραιοῖ δὲ ἀγωνιζομένου τοῦ Εὐριπίδου καὶ ἐκεῖ κατήει· ἔχαιρε γὰρ τῷ ἀνδρὶ δηλονότι διὰ τε τὴν σοφίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐν τοῖς μέτροις ἀρετήν. (Πρβλ καὶ GGrl, 121, ὅπου ὁ ἴδιος ὁ Νίτσε παραπέμπει στὸ συγκεκριμένο χωρίο τοῦ Αἰλιανοῦ.)

29 ^Δ Ὁ δελφικός θεός ... στὸν Εὐριπίδην] Πλάτων, Ἀπολογία, 21a: ...καὶ δὴ ποτε (ἐνν. ὁ Χαιρεφῶν) καὶ εἰς Δελφούς ἐλθὼν ἐτόλμησε τοῦτο μαρτεῦσασθαι —καί, ὅπερ λέγω, μὴ θορυβεῖτε, ὦ ἄνδρες—, ἤρετο γὰρ δὴ εἰ τις ἐμοῦ εἶη σοφώτερος. Ἀνεῖλεν οὖν ἡ Πυθία μηδένα σοφώτερον εἶναι. — ^H [Τὸ πλήρες ἱστορικὸ τῆς χρησιμοδότησης καὶ τὸν ἀπόηχό τῆς στὴν ἀρχαία Γραμματεία, βλ. στοὺς H. W. Parke - D. E. W. Wormell, *The Delphic Oracle*, II (*The oracular responses*), Oxford, 1956, ἀρ. 134· 420· Joseph Fontenrose, *The Delphic Oracle*, Berkeley - Los Angeles - London, 1981, 245 (H3, R3)· ἐπίσης, Σχόλια στὶς Νεφέλες, 144 (TrGF, Testimonia Ue, ἀπόσπ. 158: σοφὸς Σοφοκλῆς, σοφώτερος δ' Εὐριπίδης, / ἀνδρῶν δὲ πάντων Σωκράτης σοφώτερος <-ατος>.]

30 ^Δ Εἶναι γνωστὸ ... ἀπ' τὸν ἴδιο] Πλάτων, Ἀπολογία, 21-3 (εἰδικώτερα, 21e): ...ἀναγκαῖον ἐδόκει εἶναι τὸ τοῦ θεοῦ περὶ πλείστου ποιεῖσθαι· ἰτέον οὖν σκοποῦντι τὸν χρησμὸν τί λέγει, ἐπὶ ἅπαντας τούς τι δοκοῦντας εἰδέναί· ἐπίσης, 23b: ...ἐγὼ μὲν ἔτι καὶ νῦν περιωῶν ζητῶ καὶ ἐρευνῶ κατὰ τὸν θεόν, καὶ τῶν ἀστῶν καὶ τῶν ξένων ἄν τινα οἶμαι σοφὸν εἶναι ^H [- ὅπου, ὅμως, καταλήγει στὸ ἀπολύτως ἀναιρετικὸ ἐντέλει τοῦ «χρησμοῦ»]: σοφώτατός ἐστι ὅστις, ὥσπερ Σωκράτης, ἐγνωκεν ὅτι οὐδενὸς ἀξίός ἐστι τῆ ἀληθείᾳ πρὸς σοφίαν.]

31 ^Δ δὲν ἀσκοῦσαν ... μονάχα ἀπ' τὸ ἐνστικτὸ τους] Πλάτων, Ἀπολογία, 22c: οὐ σοφία [] ἀλλὰ φύσει τινὶ καὶ ἐνθουσιάζοντες ὥσπερ...: Ἴων, 533e: οὐκ ἐκ τέχνης ἀλλ' ἐνθεοὶ ὄντες καὶ κατεχόμενοι. Πρβλ καὶ Ἐντγκαρ Ἀλλαν Πόε, «Ἡ φιλοσοφία τῆς συνθέσεως» (*The philosophy of composition*): ...Οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς —ιδίως οἱ ποιητές— θέλουν νὰ δίνουν τὴν ἐντύπωση πῶς συνθέτουν τὰ ἔργα τους κατεχόμενοι

ἀπὸ ἑνα εἶδος ἱερῆς μανίας, μιᾶς ἐκστατικῆς διαίσθησης...
 [] Σπανίως κάποιος εἶναι πράγματι σὲ θέση νὰ περιγράψει πῶς ὀλοκλήρωσε τὴν ἔμπνευσή του. [] Πάντως ἐγὼ [] δὲν ἔχω τὴν παραμικρὴ δυσκολία ν' ἀνακαλέσω τὰ βήματα οἵασδήποτε συνθέσεώς μου [] μὲ τὴν ἀκριβεία καὶ τὴν αὐστηρὴ συνέπεια ἐνὸς μαθηματικοῦ προβλήματος. (Ἡ ἀπόδοση στηρίχτηκε καὶ στὶς μεταφράσεις Ζήσιμου Λορεντζάτου καὶ Τζίνιας Πολίτη.)

32 ^Δ Ἡ σοφία ἐγκρατεῖται ... νὰ τὸ ἐκφράσει πειστικῶς] Πρβλ Πλάτων, Ἴων, 532e-533c. Ἐπίσης, παραπάνω, σχ. 22-3.

33 ^Δ κόσμος ὁλότελα ἀναποδογυρισμένος] Πρβλ Πλάτων, Γοργίας, 481b-c: ΚΑΛΛΙΚΛΗΣ: ...Εἶπέ μοι, ὦ Σωκράτες, πότερόν σε θῶμεν νυνὶ σπουδάζοντα ἢ παίζοντα; εἰ μὲν γὰρ σπουδάζεις τε καὶ τυγχάνει ταῦτα ἀληθῆ ὄντα ἃ λέγεις, ἄλλο τι ἢ ἡμῶν ὁ βίος ἀνατετραμμένος ἂν εἶη τῶν ἀνθρώπων καὶ πάντα τὰ ἐναντία πράττομεν, ὡς ἔοικεν, ἢ ἃ δεῖ; (: «Γιὰ πές μου, Σωκράτη· Νὰ σὲ πάρομε στὰ σοβαρά, ἢ κάνεις πλάκα; Γιατί ἂν μιᾶς σοβαρὰ καὶ μιᾶς λές τὴν ἀλήθεια, .. τότε ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι ζοῦμε ζωὴ ἀναποδογυρισμένη - ἀφοῦ, καταπῶς φαίνεται, κάνουμε τ' ἀνάποδα ἀπὸ κεῖνα ποῦ πρέπει...»)

34 ^Δ ὁ Σωκράτης ἦταν ... σὰν τις σφήκες] Βλ. Λυκόφως, «Τὸ πρόβλημα τοῦ Σωκράτη», κεφ. 5.

35 ^{ΔH} Μιὰ κατοπινὴ γενιὰ] Ἐννοεῖ τοὺς ἐκπρόσωπους τῆς Νέας ἀττικῆς κωμωδίας.

36 ^Δ κατὰ τὴ δική του διατύπωση] Γοργίας, 502b-d.

37 ^H τοποθέτησε ... καὶ τὴ μαγειρικῆ] Πρβλ Γοργία, 463b.

38 ^Δ δταν ἀπεκδυθεῖ ... τὴ φρόνησή του] Πλάτων, Ἴων, 534b: ἐκφρων.

39 ^{Δ φαντάσματος μίμησιν]} Πολιτεία, Γ', 598b-602c.

40 ^{Δ διὰ χειρὸς Κυνικῶν φιλοσόφων]} Οἱ Κυνικοί, «*μέ τήν ἔλλειψη συνοχῆς στοῦ ὄφρος καὶ τήν ἀτακτὴ διαδοχὴ πεζῆς κ' ἔμμετρης μορφῆς, ἔδωσαν τὴν φιλολογικὴ εἰκόνα τοῦ 'μαινόμενου Σωκράτη' πού τοὺς ἄρσεσε νὰ μιμοῦνται στὴ ζωὴ» (Γέννηση τῆς Τραγωδίας, κεφ. 14 - ἐλαφρῶς παραλλαχμένη). Ἐννοεῖ τίς σάτιρες τοῦ Μένιππου τοῦ Γαδαρέα (βλ. *Λυκόφως*, σ.243, καὶ τὴν σχετικὴ ὕ.478). Ἡ ἐνασχόλησή του με τοὺς Κυνικούς ξεκινάει τὴν ἀνοίξη τοῦ 1868, στοῦ πλαίσιο τῆς μελέτης του γιὰ τὸν Διογένη Λαέρτιο. Βλ. *BAW*, V, 118, σημείωση γιὰ τὴν ἐπίδραση τῶν Κυνικῶν στὴν ἀρχαιοελληνικὴ λογοτεχνία (ἀνοίξη - φθινόπωρο 1868): «Οἱ Κυνικοί [] τόλμησαν νὰ θεωρήσουν τὴ μορφή ὡς κάτι ἀδιάφορον καὶ ν' ἀνακατώσουν τὰ ὄφρη, μεταφράζοντας τρόποντινὰ τὸ Σωκράτη —σάτυρο καὶ δαίμονα— σ' ἓνα λογοτεχνικὸ *genus*...»*

41 ^{Δ τὸ σιληνώδες ἐξωτερικὸ τοῦ Σωκράτη]} Συμπόσιον, 216d. Πρβλ *Λυκόφως*, σ.84-5.

42 ^{Δ Γειά σ' αὐτόν ... ἀρλοῦμπες!]} Βάτραχοι, 1491-9:

χαρίεν οὖν μὴ Σωκράτει
 παρακαθήμενον λαλεῖν,
 ἀποβαλόντα μουσικὴν
 τά τε μέγιστα παραλιπόντα
 τῆς τραγωδικῆς τέχνης.
 τὸ δ' ἐπὶ σεμνοῖσιν λόγοισι
 καὶ σκαριφησμοῖσι λήρων
 διατριβὴν ἀργὸν ποιεῖσθαι,
 παραφρονοῦντος ἀνδρός.

43 ^{Δ ἔβλεπε, λέει, ... Μουσικὴν ποίει!]} Πλάτων, Φαίδων, 60e-61b: *πολλάκις μοι φοιτῶν τὸ αὐτὸ ἐνύπνιον ἐν τῷ παρελθόντι βίῳ, ἄλλοτ' ἐν ἄλλῃ ὄψει φαινόμενον, τὰ*

αὐτὰ δὲ λέγον, "ὦ Σώκρατες", ἔφη, "μουσικὴν ποίει καὶ ἐργάζου". Βλ. καὶ Γέννηση τῆς Τραγωδίας, κεφ. 14 [KSA, I, 96]:

...Τούτῃ ἡ φράση συνοψίζει τὴ μόνη ἀμφιβολία πού ἐξέφρασε ποτὲ ὁ Σωκράτης σχετικὰ με τὰ ὄφρη τῆς Λογικῆς! Πρέπει ν' ἀναρωτήθηκε: ὅτι γιὰ μένα εἶν' ἀκατανόητο, εἶναι, σώνει καὶ καλά, καθ' αὐτὸ παράλογο; Ἄραγε ὑπάρχει μιὰ ἐπικράτεια σοφίας ἀπ' τὴν ὅποια ἐξοστρακίζονται οἱ ἐπιέμενοι Λογικῆς; Μήπως ἄραγε ἡ Τέχνη εἶν' ἐντέλει σύστοιχη καὶ συμπληρωματικὴ τῆς Ἐπιστήμης;...

44 ^{Δ Ἐπιστήμη ... ἀλληλοαναιροῦνται]} Βλ. Παράρτημα, «Συνείδηση, Ἄσυνείδητο καὶ Ἐπιστήμη».

45 ^{Δ ἀγώνα]} *Wettkampf* στοῦ πρωτότυπο. Γενικά: Ἄγὼν Ὁμήρου, σ.35-6.

46 ^{Η αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα]} Στοῦ πρωτότυπο: *Wirkung* (εἰδικώτερα ἐδῶ: τὸ αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα, ἡ ἐπίδραση πού ἀσκεῖ στοῦ θεατῆ τὸ μουσικὸ Δράμα).

47 ^{Δ ὑπερτροφικὴ λογικὴ]} *Superfötation des Logischen* στοῦ πρωτότυπο: ἡ ὑπερτροφικότητα τοῦ λογικοῦ στοιχείου. Ἡ ἴδια ἔκφραση καὶ στοῦ *Λυκόφως*, «Τὸ πρόβλημα τοῦ Σωκράτη», σ.86 (καὶ τὴν ἐκεῖ ὕ.73).

48 ^{Η διαλεκτικῆς]} Γράφοντας «διαλεκτικὴ» νοεῖ τὸ διαλέγεσθαι, τὴν τέχνη τοῦ διαλέγεσθαι.

49 ^{Η Τραγωδία τῆς μηχανορραφίας]} Ἐννοεῖ, γι' ἄλλη μιὰ φορά, τὴ Νέα ἀπτική κωμωδία: κινεῖται δὲ στοῦ ἴδιο πνεῦμα με τὸν E. Rohde, *Der griechische Roman und seine Vorläufer* (ἀ' ἐκδ., Leipzig, 1876), πού ἀνατέμνει τὴν «συνέχεια» τῆς Νέας κωμωδίας, τὸ ἐλληνιστικὸ μυθιστόρημα, με τίς μυριάδες δολοπλοκίες καὶ μπερδέματα, ἴσαμε νὰ βρεθῆ ὁ «ἴσιος» δρόμος καὶ νὰ ἐπέλθῃ ἡ κάθαρσις.

- 50 ^Δ ἔπρεπε ν' ἀντιπαλέφουν ... τὰ μαθηματικά] Ὅχι ὅτι ἡ μουσικὴ βέβαια εἶναι ἀσχετὴ μὲ τὰ Μαθηματικά. Ἐδῶ χτυπάει τοὺς ὑλιστὲς τῆς ἐποχῆς του καὶ τὴν ἰδέα ὅτι μιὰ μουσικὴ σύνθεση —κι ὅ,τι ἐν γένει συνιστᾷ μουσική— μπορεῖ ν' ἀξιολογηθεῖ ἀπλῶς μὲ ἓναν μαθηματικὸ τύπο. Ἀπωτέρως: ὅσους θέλουν σώνει καὶ καλὰ νὰ ὑπαγάγουν τὴν πολυσημία τῆς Ὑπαρξῆς σὲ μία καὶ μόνη (ἐπιφανειακώτατη) ἐρμηνεία. Βλ. *Χαρούμενη ἐπιστήμη*, V, 373 [KSA, III, 624-6].
- 51 ^Η «σφάλλει κανεὶς μόνον ἀπὸ ἄγνοια»] Ὑπαινίσσεται τὸ «ἀξίωμα»: οὐδεὶς ἐκὼν κακός. Πρβλ Πλάτωνα, *Πρωταγόρας*, 345d-e.
- 52 ^Δ «ὁ ἐνάρετος εἶναι κ' εὐτυχής»] Ἀναλυτικώτερα: Λυκόφως, «Τὸ πρόβλημα τοῦ Σωκράτη», κεφ. 4· 10 (καὶ τὴν ἐκεῖ ὕ.144).
- 53 ^{ΗΔ} ὁμοῖος ὁμοίῳ ἀεὶ πελάζει] Ἀρχαία παροιμία. Πρβλ Πλάτωνα, *Συμπόσιον*, 195b· Ὀδύσσεια, ρ, 218.

δτι κάτι τίθεται (Stellung) μπροστά μου (vor).^{*} Πέρα απ' όποιες νοηματικές διαφορές, ή νιτσεική, όπως και ή σοπε- νουερική *Anschauung* υπερβαίνει τή στοιχειώδη όργανική λειτουργία του δέκτη (: του ματιού) και γίνεται, τρόποντινά, λειτουργία της *Anordnung*, τής «διάταξης», τής «διακοσμής- σεως»: αποτελεί, δηλαδή, μιάν ενδιάμεση κατάσταση, όπου τó χάος τών παραστάσεων είν' έτοιμο νά γίνει διατεταγμένο "Όλον, έμπεριέχοντας, ως ένα βαθμό, και τó θαυμασμό (άφου, είτε τó έπος, είτε ή λυρική ποίηση, είτε ή Τραγωδία, βάζουν σέ λειτουργία τόν μηχανισμό παραγωγής εικόνων και, συνε- πώς, τήν εκ βαθέων άνίμηση βιωμάτων), και δύναται ν' απο- δοθεί ως «θαυμαστική θέα» (contemplation[†]). 'Επί πλέον, στά συμπραζόμενα τής Διονυσιακής κοσμοθέασης, λανθάνει παν- του τó μυστικό-μυητικό στοιχείο τής *Anschauung* —ό λόγος περι Διονύσου άλλωστε—, συνυποδηλώνοντας τήν «καθαρή θέαση» τών μυσμένων στά Μυστήρια τής Τέχνης εν προ- κειμένω, μα και τήν ύψηλότερη βαθμίδα του φιλοσοφικού μυ- στικισμού. Δ-

Άπολλώνιο-Διονυσιακό / Apollinische-Dionysische. Τό άντι- θετικό τουτο ζευγμα, που έχει μακρά προϊστορία στή φιλο- σοφία και στήν Τέχνη εν γενει, πρωτοεμφανίζεται στά γρα- φτά του Νίτσε δύο χρόνια πριν τήν έκδοση τής *Γέννησης τής Τραγωδίας*, καλοκαίρι του 1870, στίς παραδόσεις του σχετι- κά με τήν ιστορία του άρχαίου Δράματος (Nietzsche, *Sopho- cles*, 11-6), καθώς και στή Διονυσιακή κοσμοθέαση.

Ειδικά ως θεότητες τής Μουσικής και τής Γιορτής, ό Πλάτων χαρακτηρίζει τόν μουσηγέτην Άπόλλωνα και τó Διό- νυσο συνεορταστάς, *συνχορευτάς*,.. *δεδωκότας τήν ένρυσθμόν*

* Δ Άναλυτικά: Crawford, *Nietzsche's theory of language*, σ.158-78.

† Δ Οί Γάλλοι μεταφραστές έτσι αποδίδουν, σέ μία συγκεκριμένη φράση τής Διονυσιακής κοσμοθέασης, τόν όρο κατ' έξαιρέσιν. «Θαυμα- στική θέα» ό Δ. Εύαγγελίδης, στό λήμμα *Αισθητική* (MEE, Β', 854).

τε και έναρμόνιον αίσθησιν μεθ' ήδονής.* Άπό μία παρόμοια άφετηρία τούς παρουσιάζει κι ό Νίτσε, αποκαλώντας τούς θεό- τητες τής Τέχνης (Kunstgottheiten). 'Η γερμανική λο- γιωσύνη έξύφωνα κατά βάση τόν Άπόλλωνα ως σύμβολο τού μέτρου, τής άρμονίας, τής εγκράτειας, τής ήλαρότητας κ.λ. 'Ο Βίνκελμαν χαρακτηρίζει τούς δύο θεούς πρότυπα τού έλλη- νικού Κάλλους - άκριβέστερα: τής έξιδανικευμένης νεότη- τας.† Αυτό τó στερεότυπο πήγε ν' άναστρέψει ό Νίτσε. (Σύμ- τιγκιανή σοφία) και τόν εκχριστιανισμένο με ύπερβολική δόση «γεροντικού προτεσταντισμού»‡ Άπόλλωνά τής, προσ- θέτοντας ότι ό Διόνυσος «βεβαιότατα και ήταν ισόβαρος...»§

'Εκτός από πλειάδα λογίων** και δημιουργών (Χέρντερ, Φρ. Σλέγκελ, Κρόυτцер, Γκαϊτε, Χαίλντερλιν^{††} κ.λ.) που άνέ- δειξαν τούς δύο θεούς ως παγανιστικά σύμβολα, ή τούς φι-

* Δ *Νόμοι*, Β, 653d-654a. Λίγο παρακάτω επίσης (672c-d): Ουκοῦν και ότι τήν ήρυσθμόν τε και άρμονίας αίσθησιν τοίς ανθρώποις ήμίν ένδε- δωκέναι τήν άρχήν ταύτην έφαμεν, Άπόλλωνα δέ και Μούσας και Διό- νυσον θεῶν αιτίους γεγονέναι;

† Δ Πρβλ J. J. Winckelmann, *Ιστορία τής άρχαίας Τέχνης*, 'Αθή- να, έκδ. Gutenberg, 2010, 162-4.

‡ Δ *Altweiberprotestantismus* στό πρωτότυπο. Βλ. έπόμενη ύ.

§ Δ 'Wie ich diese fatale Göttinger Weisheit von der «Heiterkeit des achten Griechenthums» hasse! Dionysus hatte ganz ebenso tiefen Einfluss, als der Göttinger aufgeklärte Apollo, den dieses fatale Professorenvolk überall sieht.' (Γράμμα στόν Νίτσε, 22-4-1871.) 'Ο Ρόντε βάλλει κατά του Πανεπιστημίου τής Γοττίγκης, και συγκεκριμένα κατά του 'Ε. Κουρτίου - τόν όποϊον και κατονομάζει στή συνέχεια.

** Δ Άναλυτικά: Reibnitz, *Kommentar*, 61-6; Schmidt, *Kommen- tar*, 91-8.

†† Δ Προπαντός ό Χαίλντερλιν —άγαπημένος ποιητής του Νίτσε κατά τά μαθητικά του χρόνια— δέν άποσιώπησε τά σκοτεινά στοιχεία του άρχαιοελληνικού κόσμου. Βλ. ένδεικτικά: Max Baumer, 'Dionysos und das Dionysische bei Hölderlin', *Hölderlin-Jahrbuch*, XVIII (1973-4), 97-119.

κολόγους Westphal και Ritschl,* πού συνάρτησαν τὸ ἐν λόγῳ ζεύγμα μὲ τὴ μουσικὴ ἀντίθεση κιθάρας-αὐλοῦ, ὁ Νίτσε εἰσήγαγε ἓνα οἶονεἰ ἐρμηνευτικὸ σχῆμα, δίνοντας στίς ἔννοιες αὐτὲς διάσταση ὄχι μόνον αἰσθητικὴ ἢ καλλιτεχνικὴ, παρὰ ψυχολογικὴ, κοινωνικὴ καὶ ὑπαρξιακὴ - ἀνυπόστατη πρὸ τοῦ 1872. Ὅρίζονται ἐδῶ οἱ βασικοὶ ἄξονες τῶν δύο ἐννοιῶν στὸ δικό του φιλοσοφικὸ πλαίσιο. Τὸ βάρος πέφτει σαφῶς στὸ Διονυσιακό:

ΑΠΟΛΛΩΝΙΟ

Τὸ σύμμετρο, τὸ ἀπλό, τὸ συμβατὸ μὲ τὸν Κανόνα, τὸ παγιωμένο σὲ ἔννοιες.

Ἡ τάση γιὰ τὸ μὴ διαφορούμενο, γιὰ τὸ τυπικό, τὸ μόνιμο, πού ἐπιζητεῖ «ὁλοένα καὶ πῶς στέρεες βάσεις, προσεκτικώτερη τὴ δομὴ τοῦ Συλλογισμοῦ, αὐστηρότερη τὴ Μέθοδο».

Ἡ (καλλιτεχνικὴ) ἀκρίβεια τοῦ σχεδίου, ἡ κρυσταλλικὴ διαύγεια, ἡ σαφήνεια, ἡ καθαρὸτητα τῆς γραμμῆς πού, τρόποντινά, κρύβει τὸ ζοφερὸ περιεχόμενο τοῦ πίνακα. (Τὸ ἐπίχρισμα τοῦ «πολιτισμένου» πού θέλει νὰ πιστέψει ὅτι, πάντως, δὲν εἶναι ἄγριο θηρίο...)

Ἡ (ἀπατηλὴ) λάμψη τοῦ Κόσμου τῶν φαινομένων. Ἡ ὁμορφιὰ τοῦ ὀνείρου.

Ἡ μετουσίωση τοῦ ματιοῦ σὲ ὄργανο ὀραματισμοῦ («ὅταν τὰ βλέφαρα κλείνουν»).

ΔΙΟΝΥΣΙΑΚΟ

Τὸ ἀνατρεπτικὸ θεσμῶν, τύπων, παγίων μορφῶν (στὴν Τέχνη), οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κοινωνικῶν τάξεων καὶ δεδομένων.

Ἡ ὁρμὴ πρὸς τὸ ἄμετρο, τὸ ἀσύμμετρο, τὸ ἄ-σχημο. Ἡ ἔλξη πρὸς τὸ τρομακτικὸ καὶ τὸ ἀποτρόπαιο.

Ἡ σάρωση τῆς Παράδοσης, τοῦ Ἔθους ἐν γένει.

Ἡ τάση πρὸς τὸ Νέο (ἡ ὁρμὴ τῆς ἀνοιξῆς: τῆς ἀναγεννημένης κ' αἰώνια ἀνακυκλούμενης ζωῆς), ἡ διαρκὴς μεταβολὴ καὶ μεταμόρφωση.

Ἄπαταγώδης, ὀργιαστικὸς ἦχος (τύμπανα, αὐλοί). Ἡ ἰαχὴ (κραυγὴ ὀδύνης, θρῆνος ἢ θρίαμβος).

Τὸ μὴ ἀποκομμένο ἀπὸ τὴ Φύση (τὴν πρωταρχικὴ ἐνότητα).

Ἡ αὐθόρμητη ἐνεργοποίηση ὅλου τοῦ συγκινησιακοῦ μηχανισμοῦ,

Ἄπαταγικὸς ἦχος (τῆς λύρας).

Ἡ λήψη ἀπόστασης ἀπὸ τὸ συμβαίνον, ἀπ' τὸ πλῆθος (ἡ αἰείγερν ἡ ἀπόσταση), ἡ νηφάλια ἀντιμετώπιση, τὸ Μέτρο.

πέρα ἀπ' τίς διαφορηματικὲς ταξινομήσεις τοῦ νοῦ, ἢ τίς αὐτονομήσεις «εἰδῶν Τέχνης», κ' ἡ ἀπογείωση κάθε ἐκφραστικοῦ μέσου.

Ἡ ἔκστασις — ἡδονή καὶ ἀγρότητα —, ἡ μέθη τῆς χάρις ἢ τῆς ὀδύνης, ἔπου μέσα τῆς ὅλα ἓνα κανένα ἐγώ, κανέναν διαφορισμὸς ἀτομικὸς ἢ κοινωνικὸς (ἄρση καὶ ὑπέρβαση τῶν ὁρίων).

Ἡ μέθη τῆς (αὐτο)καταστροφῆς, τῆς (αὐτο)ἐκμηδένισης. Ἡ μαρία.

Τὸ ἄμετρο τῆς Φύσης, ἡ περίσσεια καὶ ἡ ἀλόγητη σπατάλη τῆς

--

Σὲ μιὰ ἀπ' τίς τελευταῖες του σημειώσεις* γράφει: «Τὸ σεξουαλικὸ κ' ἡ ἡδονή ὑπάρχει μὲν στὴ διονυσιακὴ μέθη, ὅμως δὲ λείπει καὶ ἀπ' τὴν ἀπολλώνια. Σημειώνεται ἀπλῶς μιὰ διαφορὰ ρυθμοῦ μεταξὺ τῶν δύο καταστάσεων... Ἡ ἄκρα ἡρεμία ὀρισμένων αἰσθημάτων μέθης (ἀκριβέστερα: ἡ αἴσθησις πῶς σὰ νὰ μακραίνει τὸ αἶσθημα τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου) ἀντικατοπτρίζεται στίς ἡρεμώτατες κινήσεις καὶ στοὺς ψυχικοὺς τόνους πού ἀναπαριστῶνται <στὴ σκηνή>. Τὸ κλασσικὸ ὕφος παρουσιάζει, οὐσιαστικά, τούτη τὴν ἡρεμία, τὴν ἀναγωγὴν στὸ ἀπλό, τὸ σύντομο, τὴ συγκέντρωση... τὸ ὑψιστὸ αἶσθημα τῆς Δύναμης βρίσκεται συγκεντρωμένο στὸν κλασσικὸ τύπο...» Δ-

* Δ 14 (46) 1888. Θεματικὴ ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικου πού θὰ κατέληγε στὸ *Λυκόφως* - συγκεκριμένα στὴν «Ψυχολογία τοῦ καλλιτέχνη», σ.174-9.

* Δ Βλ. ἐνδεικτικά: Reibnitz, *Kommentar*, 64.